

Med netolerantnostjo in nezadostnostjo tolerance. Dileme slovenske manjšine na tržaškem

V pričujočem članku bom vprašanje o toleranci obravnaval izhajajoč iz svoje izkušnje pripadnika slovenske narodne manjšine v Italiji. Vendar tega ne morem storiti, ne da bi hkrati razmišljal o tolerantnosti in netolerantnosti v odnosu med večinami in manjšinami, med močnejšimi in šibkejšimi nasploh. Polje družbene tolerance se vzpostavlja namreč predvsem tam, kjer gre za odnose med subjekti neenake moči.

Že uvodoma se zastavlja nevarnost semantične zmede. Smiselno sem že preskočil iz tolerance v netoleranco. Vprašanje je namreč, če sta pojma povsem antitetična; toleranc je lahko več, netoleranca pa še ne pomeni diskriminacije ali celo fanatizma. Če ravnodušnosti ni nujno enačiti s tolerantnostjo, prav tako netolerantnosti ne moremo apriorno določiti kot nasilno in diskriminatorno vedenje. Če ni nujno, da se netolerantnost spreverže v nasilje, je hkrati res, da se je v praksi marsikdaj izkazala kot njen predprag.

Ko govorimo o življenjskih pogojih narodnih manjšin, je prvo, kar človeku pride na misel, vprašanje jezika. Fašistična Italija je slovenščino enostavno prepovedala, kasnejša poveljna, demokratična italijanska država pa je do nje bila netolerantna. Še danes se italijanske oblasti sklicujejo na odsotnost ustreznih zakonov, ki bi dovolje-

vali rabo slovenščine v stikih z javno upravo in drugimi državnimi telesi. V isti sapi opozarjajo na razburjenje, ki bi ga priznanje slovenščine kot italijanščini enakopravnega jezika povzročilo pri večini prebivalstva. Tudi v tistih primerih, ko italijanska zakonodaja dovoljuje uporabo slovenščine, se državljan-manjšinec znajde pred vprašanjem, ali naj se pravice, ki mu jo zakon daje, posluži ali naj jo spregleda, kot mu tihoma prišepetava državna manjšinska politika. V vsakdanjih odločitvah pripadnikov manjšine deluje netolerantnost italijanske države do rabe slovenščine skoraj kot prepoved samovrednotenja.

Jezikovne pravde in nasilja so naša prastara dediščina. Že starim Grkom v času razcveta njihove civilizacije omalovažujoč odnos do drugih jezikov ni bil tuj. Drugače govoreče sosede so imenovali *barbaroi*, tj. bitja, ki jecljajo na nerazumljiv način. Aristotel si ni belil glave z govorico sosedov. Zanj je bila grščina edino sredstvo za izražanje besed: ista beseda, *logos*, je v grščini pomenila besedo in misel. Stoiki so kot pretanjeni semiologi natančno vedeli, da zvočni lik besede odgovarja določeni ideji. Vedeli so tudi, da so te ideje prisotne v pameti barbarov, vendar so te vseeno podcenjevali, češ da ne poznajo grškega izraza za idejo, ki jo nosijo v

sebi. Preprosteje, niso jih upoštevali, ker niso znali grščine.

Krščanski misleci, pesniki in mistiki, so se, kot navaja Umberto Eco v svoji zadnji knjigi *Iskanje popolnega jezika (La ricerca della lingua perfetta*, Editori Laterza, 1993), prvi zavzemali za popoln univerzalen jezik, ki bi ga vsi ljudje razumeli in bi lahko vsem posredoval misli in pojme. Vprašanje vsem razumljivega jezika je postalo nadvse pereče po razpadu rimskega cesarstva, ko so se v Evropi širili in množili najrazličnejši jeziki. Srednji vek se je soočal z novim jezikovnim babilonom in tedanji teologji so iskali pot, ki bi vodila k izhodu iz nastale *confusio linguarum*. Eni so brskali za prajeziikom, ki ga je uporabljal Adam, drugi so želeli ustvariti novega, tretji so se oprijeli misticizma kabalistične kombinatorike, vsi pa so se nagibali k ugotovitvi, da je bil prvoten jezik hebrejščina. Zasluga bratov Schlegel ter Boppa in Jakoba Grimma je, da so oblikovali znanstveno domnevo o prvotnem jeziku, ki ni bil hebrejščina. Za nas je najbolj zanimiva njihova trditev, da indoevropski jezik ni bil prototip vseh jezikov, temveč le idealni parameter za eno jezikovno vejo: arijsko. Eco opozori bralca na to, kako so svojo tezo zoperstavili tezi o svetosti in s tem nezamenljivosti hebrejščine. Njenim avtorjem ni šlo več za jezikoslovna vprašanja, pač pa za nacionalno in ideološko upravičenje. Odtlej je v Evropi na pohodu teza o superiornosti arijskega jezika, s katero se je spopadel tudi Prešeren, ko je s pesmijo pobijal jezikovno netolerantno in diskriminatorno tezo, da je slovenščina dobra le za preprosto ljudsko komunikacijo. "Lahko torej trdimo, da je z moderno lingvistiko razmišljanje o hebrejščini kot svetem jeziku izgini-lo? Stvar je preprostejša: hebrejščina je postala Drugo, ki vznemirja in je drugačno," pravi k temu Eco. Dante je v *De vulgari eloquentia* sicer podprl stereotip o hebrejščini kot o svetem jeziku, v isti sapi pa se je odločil za enega od naravnih jezikov, namreč za tistega, ki ga je sam govoril. Med različnimi ljudskimi jeziki ni delal vrednostnih razlik, sodil pa je, da so pomembnejši od latinščine, ker so pristnejši in prvobitnejši od umetne govorice. Prav *Divino Commedio* jezikovno demokratičnega Danteja je kasneje italijanska nacionalistična ideologija izrabila za dokazovanje večvrednosti italijanskega jezika in kulture nasproti sosednjim, med njimi slovensko.

Bistveno je, da zgodovine diskriminacije ne moremo uvrstiti zgolj med "pomote" ali zablode naše zgodovine. Ne trdim, da je Evropa genocidna, ne pravim, da je v temeljih naše biti in kulture zločin. Trdim pa, da disput o toleranci ne more mimo spomina na nasilne prakse, ki so iskale in še iščejo odgovore na zagonetne razmere in stiske v diskriminaciji in nasilju. Padeč berlinskega zidu je sprožil preoptimistično vizijo svetovnega miru, nove Evrope vsesplošne demokracije in novega sožitja med narodi. V tej perspektivi naj bi bile manjšine vezni člen med narodi, kulturami itd. V določeni meri je zgodovinsko dogajanje ponovno izigralo plemenite ideje. Še enkrat se je izkazalo, da je "smrt ideologij" v resnici smrt samo nekaterih med njimi, ne pa ideološkega mišljenja nasploh. Teza o smrti ideologij kot planetarnem procesu je v svoji osnovi ideološka. Tako je danes povsem jasno, da modelov velikih zahodnih demokracij in njihovih gospodarskih sistemov ni mogoče preprosto "izvoziti" in posplošiti.

Očitno je, da so se številni narodi in mnoge vzhodne države znašle na pogorišču poraženega sistema, kar je radikalno spremenilo življenje ljudi, in to ne vedno na bolje (trditev ni nostalgija po starem, ampak empirična ugotovitev). Kot pravi tržaški psihoanalitik Pavel Fonda (*Pretoki*, 1993), sta v teh razmerah postala nacija in *etnos* edini oprijemljivi vrednoti ogroženih. Strah za preživetje je omenjene skupine privedel v regresiven in paranoiden položaj, v katerem je dobro in varno samo to, kar je moje; drugi in drugačni pa so potencialni ali pa že dejavni nasprotniki in sovražniki. Skrajno paranoidna in obrambna drža je privedla do hudih sporov in vojn. Bosanski primer je absurden in hkrati jasen dokaz, kako deluje ta diabolčni mehanizem. V sistemih razpadajočih družbenih vrednot je toleranca neobstoja, lahko pomeni tudi šibkost. Sklep: šibkejši oziroma manjšina je izpostavljena diskriminaciji in etnični čistki.

Ekstremni primeri pa Evrope ne odvezujejo njenih krivd, saj je že pogosto izrečena primerjava med "civilno" Evropo in "barbarskim" Balkanom globoko netolerantna in diskriminativna, ker zarisuje mejo med dobrim in zlim; tem bolj zato, ker se hkrati v Nemčiji, Franciji in Italiji problem narodne, etnične, kulturne in celo "regionalne" netolerance opazno zaostrojuje. V tem kontekstu se ideja o narodni manjšini kot povezovalnem členu ponovno sprevrže v svoje nas-

protje. Manjšina postane notranji sovražnik in hkrati potrldilo (iluzorne) trdnosti večine.

Ker je pričujoče razmišljanje namenjeno predvsem vprašanju tolerance italijanske večine do slovenske manjšine, se mi zdi bistvenega pomena, da v tem kontekstu opozorim na vlogo slovenske države. Odprl bom oklepaj, mimo katerega ne morem molče. Dejstvo je, da se Slovenija z osamosvojitvijo ni izognila procesom, ki na miren, a tudi na nasilen način ponovno spreminjajo obraz Evrope. Demokratizacija Slovenije ni prinesla avtomatične rešitve problemov slovenskih manjšin v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Predstava, da je bila netolerantnost narodnih večin v Italiji in Avstriji v odnosu do slovenske manjšine odvisna samo od negativnega vrednotenja komunistične ureditve bivše Jugoslavije, se je izkazala za iluzorno. Slovenske manjšine so bile in so še vedno jasen barometer in kompas odnosov sosedov do Slovenije. Netolerantna politika dela italijanske večine do slovenske manjšine v Italiji v odnosu do slovenske države ne more biti bistveno drugačna: kdor Slovencev ne mara v Trstu, tudi do Slovencev v Ljubljani ne bo gojil prijateljskih čustev. Zaradi neposredne koristi ali mednarodne oportunitosti utegne biti do njih bolj toleranten, nikoli pa ne bo njihov iskren mejak. To mora biti jasno Sloveniji, in v tem smislu moj članek ni le zapis frustriranega manjšinca. Zato, da bo bolj jasno, kaj menim o toleranci do manjšine (tokrat narodne), bom povzel nekaj misli italijanskega liberalnega filozofa Norberta Bobbia.

Bobbio je svoj zagovor tolerance napisal leta 1985, torej pred padcem berlinskega zidu, kar ni brez pomena za poudarke v delu. Njegovo trditev, da v Evropi ni več verskih vojn na primer, so dogodki v Bosni postavili na laž, vendar so njegove teze še vedno vredne razmisleka. Bobbio (*L'età dei diritti*, Einaudi 1990) zavrača Marcusejevo kritiko tolerance in trdi, da je njegov pojem "represivna tolerance" protisloven. Očita mu ideološko stališče, ki ne ločuje med toleranco in netoleranco. Za Marcuseja naj bi bila dobra tista toleranca, ki dopušča dobre (levičarske) ideje, in slaba tista, ki dovoljuje zgrešene (konservativne) ideje. Bobbio postavi Marcuseju dva ugovora: vpraša se, komu pripada pravica, da ideje ločuje na dobre in slabe, in trdi, da se antiteza ravnodušnost-fanatizem ne prekriva z antitezo toleranca-netoleranca.

Nasproti Marcusejevi selektivni toleranci postavlja več razlogov v prid toleranci.

Na najnižjo stopničko motivacij za toleranten odnos Bobbio uvrsti izbiro, ki se za toleranco odloči iz pragmatičnih razlogov, ker je to v danih okoliščinah najmanjše zlo. Vprašanje razmerja sil med obema stranema je, kot opozarja Bobbio, zelo pomembno. Močnejši lahko dopušča šibkejšega iz gole oportunitosti. Represija bi utegnila npr. povzročiti mednarodni škandal, ki bi mu prinesel več škode kot koristi. Šibkejši mora znati "potrpeti" napake močnejšega, saj mu v primeru, da se odloči za upor, grozi še hujši poraz. V odnosih med enakovrednimi stranmi pa prihaja do vzajemnosti, ki je podlaga in vodi h kompromisom, posredovanjem in pogodbam. V obeh primerih je toleranca rezultat izmenjav. Plemenitejša od oportunistično motivirane tolerance je zavestna izbira načel omikanega in civiliziranega sožitja, ki že vsebuje podmeno aktivno zaupljivega odnosa do drugega in drugačnega; kar pomeni, da se spori v takih razmerah lahko rešujejo s prepričevanjem. Kot tretji razlog in tretjo raven tolerantnih odnosov Bobbio navaja moralno motivacijo: spoštovanje drugega.

Politično realen pogled na svet, v katerem živimo, nas bo prepričal, da moramo danes pozitivno vrednotiti vse stopnje tolerance, tudi najnižjo. Bolj je vzgib zanjo plemenit, tem bolj je družba demokratična in stabilna. Vendar to še ne pomeni, da lahko opustimo kritiko tolerance. Sprašujem se, če ni uveljavitev določene stopnje tolerantnih odnosov preizek varnostni prag in preohlapno jamstvo za stabilnost družb. Ni morda liberalnodemokratičen zagovor tolerance preoptimističen? Ob pozitivnih premikih prinašajo postkomunistične izkušnje tudi krvave medetnične, plemenske in verske spopade. Ljudje so prisluhnili besedam agresivnih voditeljev; rasna, narodna in jezikovna kulturna diskriminacija so ponovno postali razlog in opravičilo najhujših zločinov. Mrakobno izročilo, ki ga očitno nikoli nismo odstranili, je na pohodu. Tudi na Zahodu.

Slovenska manjšina v Italiji ima v pogledu sprevrčanja družbene klime pomembne izkušnje. V začetku sedemdesetih let se je zdelo, da je ozračje naklonjeno manjšini. V resnici pa velik del prebivalcev narodnostno mešanega ozemlja in Julijske krajine intimno ni prebrodil starih zarez, predsodkov, sovraštva in temnega zgado-

vinskega spomina. Podpis osimskih sporazumov je zato sprožil verižno reakcijo in pri mnogih proizvedel politično regrediranje tolerantne države do manjšine v netolerantno. Marsikatero naše tedanje upanje je splavalo po vodi, negativne posledice preobrata pa plačujemo še danes.

Danes je manjšina pred podobno skušnjava, da si ustvari iluzije o svetli bodočnosti. Na zadnjih volitvah za tržaški občinski svet je zmagal politično progresivnejši pol, ki se je programsko odločil za "normalizacijo" odnosov med večino in manjšino. Večina Slovencev se zaveda, da je za razmah tolerance treba ustvariti ugodne pogoje, ki bodo trajni in trdni, saj ljudi ni mogoče prepričati z enim ali dvema dekretoma. To pa ni preprosto. Argumenti za toleranco so lahko politično in taktično sprejemljivi, vendar še zdaleč ne dajejo trdnega jamstva, da se stvari kdaj ne obrnejo drugače, kot se je to že zgodilo. Neugodni politični premiki na pokrajinski, deželni ali vsedržavni ravni bi lahko mednarodne odnose kaj hitro ponovno zaostri in privleli do nove regresije.

Zato je manjšina, ko se odloča, kako in kaj, razpeta med dva pogleda na zgodovino in sedanjost, med Bobbiov optimizem, ki v toleranci vidi pomembno in trajno civilizacijsko pridobitev, in med Habermasovo zadržanost, nevero v neko "metafizično" utemeljeno pozitivno tradicijo, ki vseskozi opozarja, da moramo v medčloveških odnosih računati na dramatične prelome, kot so bili tisti, ki so privedli do holokavsta. Njegov predlog racionalne in sporazumno sprejete komunikacije med subjekti, ki bi slonela na etičnem diskurzu, ne izključuje možnosti, da se grozote ponovijo.

Katere so potemtakem možne opcije manjšine? Vprašanje je občutljivo. Pot tolerance je mogoče ubrati že danes, komunikacija je bolj oddaljena. Nihanje zaupanja in nezaupanja zahteva previdnost. Manjšina se namreč lahko odpove dialogu z odprtejšim delom večinskega prebivalstva, ostane za svojimi obrambnimi okopi in krepi svojo avtarkijo. Posledice te izbire za manjšino utegnejo biti krepitev njenega narodnostno najbolj osveščenega dela ob hkratni prepustitvi počasni, a zanesljivi asimilaciji vedno večjega dela njenega obrobja; prijaznejši del večine, ki bo ostal brez sogovornika, bo v nevarnosti, da ga mednarodna komunikacija manj naklonjeni krogi posesajo vase; toleranca se utegne nevarno približati najnižji točki. Tudi prevelik opti-

mizem in odprtost potemtakem ni brez nevarnosti. Zaupanje v novo bi bilo pretirano, če bi pozabilo na še vedno številčno prisotnost netolerantnih.

Rekel sem že, da se manjšina ne more zadovoljiti s toleranco. Naj k temu dodam še, da se z njo ne more zadovoljiti tudi tisti del večine, ki želi preoblikovati konfliktnost antagonističnih medetničnih odnosov v plodno komunikacijo. Toleranca je lahko taktično sredstvo za nastanek kulture dialoga, dvomim pa, da je že dialog in komunikacija, ki sta edini stabilni praksi med dvema skupnostma, kjer je ena večinska, druga pa manjšinska. Toleranca lahko pozitivno uravnava njune odnose in prepreči spopad, vendar ne prinaša interakcije in sodelovanja. Dejstvo je, da tudi prijaznejši del italijanske večine velikokrat izkaže zelo slabo poznavanje slovenske kulture in tradicije, tudi tiste, ki bi jo lahko opredelili kot negativno. Slabo poznavanje drugega ne izključuje spoštovanja, ki sloni na moralnih načelih, vendar spoštovanje v tem primeru ne pomeni nujno pozitivnega vrednotenja spoštovanega. Resnična komunikacija med sogovorniki od vsakega udeleženca zahteva poznavanje sogovornikovih kodov. Samo tako je možno življenjsko prepletanje, ki ustvarja jamstvo za to, da načela postanejo vsakodnevna praksa, ki se hrani s prepričanjem vseh udeležencev, da bosta v tej izmenjavi vsak nekaj pridobila zase. Ta zavest je med skupinami enake moči dokaj verjetna, v odnosu močnejše in šibkejše pa je vendarle težje dosegljiva.

Komunikativen dialog med etničnimi skupinami se v tem pogledu razlikuje od dialoških možnosti verskih skupin. Srečevanje verskih skupnosti bržkone nikoli ne more pomeniti mešanja obeh ver, saj bi to pomenilo odpoved lastni identiteti. To za etnično in narodnostno komunikacijo ne velja. Narodnostna identiteta je manj toga od verske in lahko sprejme, asimilira in inkorporira kulturne novosti, pridobljene v procesu kontaminacije, ne da bi s tem nujno razpadlo temeljno razmerje, ki določa njeno identiteto. Krčenje poti komunikaciji zahteva nekatere formalne stebre in mejnike, denimo zaščitne norme v korist manjšine. Skrajno preprosto in banalno: če manjšina ne more proizvajati kulture, ker za to nima dovolj sredstev, bo težko kaj posredovala tako sebi kot drugim. Ob tej ugotovitvi se vsiljuje druga, empirična. Kontaminacija, ki bogati, in kulturna integracija

sta v našem okolju še vedno preveč enosmerna procesa. Trst je še vedno narodnostno razklan in podobne razpoke se odpirajo po vsej deželi. Zgodovinski spomin, dejstvo, da so pesimisti v zadnjih letih izrekli veliko napovedi, ki so se uresničile, nas svari pred optimizmom. Toda, ali to upraviči kritiko "zgolj" tolerance? Tudi kritika in zavračanje lahko namreč manjšino popelje na nerealistično pot maksimiranja svojih zahtev, ki ne računa z realnimi razmerji moči.

V politični, kulturni in življenjski praksi slovenske manjšine pogosto opažamo visoko stopnjo načelnosti, ko gre za njene povsem legitime pravice. Načelna politika vodilnih elit, ki tradicionalno usmerjajo manjšinsko strategijo, prehaja med ljudi kot klic k strnitvi vrst, ki se večkrat izkaže kot problem "zaprtosti". Takšna politika je vsekakor utrjevala kohezijo najbolj zavednega dela skupine. Doživela pa je tudi neuspehe, oziroma ostala je "naša" stvar, ki je večina ni sprejela (vse krivde seveda ne moremo pripisati manjšinski politiki). Paradoksalno so razočaranja celo spodbudila trdo jedro manjšine v nadaljnje bitke in potrdila izvorno krivdo in nerazumevanje večine.

Nismo pa "izmerili" posledic, ki so jih ta razočaranja imela med širokimi plastmi Slovencev, ki so zaradi življenja in dela v italijanskem okolju (na primer v mestu), zaradi manjše navezanosti na slovensko organizacijo, šibkejše zavesti in nižje "kulturne" stopnje bolj izpostavljeni. Najtrše bitke se bijejo na tistem robu, kjer je prehod iz jasne identitetne osveščenosti in pozitivne integracije v dejansko asimilacijo najbolj možen in tudi pogost. Tu je vprašanje tolerance, če že ne tvornega dialoga, ključnega pomena. Plemenita toleranca večine zmanjšuje pritisk na manjšino in torej tudi nevarnost asimilacije. Kdor ve, da ga na delovnem mestu cenijo tudi in kljub temu, da je Slovenec, ne bo imel razlogov, da se potuhne ali pa obvaruje otroke pred nelagodnim pritiskom tako, da jih vpiše v italijansko šolo. Ob že opravljenih raziskavah terjaja ta problem še dodatne, s katerimi bi vodilni sloj manjšine lahko vseskozi računal. Zakonske norme ne bi zadostovale, če bi se psihološki pritisk na posameznike izvajal na "zakonit" način, kar je v svetu življenja vedno možno, če ni kulture tolerance in dialoga. Problem večje in manjše načelnosti pa manjšino vseskozi razdvaja in jo postavlja pred nelahke izbire.

V slovenski manjšini v Italiji seveda živi več mnenj. Naj omenim vsaj dve. Tisti, ki so se sklicevali predvsem na marksizem in na Kardelja, so videli dokončno rešitev narodnostnega vprašanja v zmagi proletariata. Karel Šiškovič¹, ki je načelno sicer zagovarjal Kardeljeve teze, se je zavedal, da ves proletariat ni naklonjen manjšini, in je zato poudaril njegovo misel, da se lahko manjšinsko vprašanje reši tudi v "drobnoburžoazni ureditvi". Šiškovič je izdelal dokaj popoln paket zahtev za zaščito manjšine (*Znanstveno razmerje do vprašanja narodnosti*, ZTT SLORI, 1989) in jo pogojeval z znano tezo o možnosti odcepitve, tj. s strukturno povezavo manjšine z matico. Če odmislimo Šiškovičeva ideološka stališča, je bil njegov paket zahtev kot sistem vrednot in pravic dober, vendar se ni uresničil. Pozneje je manjšina svoje zahteve ožila.

Druga tradicija je v polemiki s kardeljevsko zagovarjala predvsem tezo, da se bo manjšina ohranila le s samostojnim nastopom in z ohranitvijo lastne nekontaminiranosti. Tudi v tem primeru je šlo bolj za deklarativna stališča. Skupno obema tradicijama je, da se hranita z najtemnejšimi platmi zgodovinskega spomina, z opozarjanjem na diskriminacije in ostre oblike netolerance s strani večine v preteklosti in na drugi strani s prepričanjem, da je manjšini usojen trd boj, ki njeno ohranitev povezuje s končno zmago, družbeno ali moralno. Obema tradicijama je torej skupno to, kar je pri obeh odsono: ne odpirata in razvijata kulture dialoga. Ko Šiškovič govori o tem, da mora manjšina najti skupne točke z večino, pri tem misli na proletariat, kar je seveda reduktivno.

Nočem reči, da ima manjšina malo, ker je hotela preveč, hočem le opozoriti na nevarnost odklanjanja tolerance, češ, to bi bilo priznanje družbene neenakosti in sprijaznitve z nujnostjo ponižnega sprejemanja prizanesljivosti močnejšega. Bobbio ima prav, ko opozarja na ideološko podcenjevanje tolerance in da lahko upor šibkejšega pri močnejšem sproži še večjo nestrpnost. Slovenci v tržaški pokrajini vemo, da razgreto protislovensko ozračje ustvarja svojevrstno blokado, ki šibi manjšino, vendar omejuje tudi večino. Zdi se, da so tudi nekateri tržaški krogi Italijanov spoznali nekoristnost vztrajanja pri liberalno nacionalističnih stališčih, in koristi, ki si jih lahko obetajo od strpnejših stališč, namreč uspešnejšo vključitev v mednarodne politične in gospodarske tokove.

Toleranca lahko pridobi pozitivno vrednost in postane predstopnica vzajemne kontaminacije, če v delu večine (manjšinskem, a vplivnem delu večine) te višje oblike odnosov že obstajajo. Ali je ta pogoj na tržaškem izpolnjen, tega z gotovostjo ni mogoče trditi. To, da se je tržaški škof Belloni naučil slovensko in se približal slovenski kulturi, je močan indic za pritrtilen odgovor. V progresivnih taborih Furlanije-Juljske krajine lahko beležimo vrsto oblik sodelovanja na kulturnem in tudi na političnem področju, ki jasno in javno dokazujejo potrebo po dejavni medsebojni komunikaciji.

Zaščitni zakon je za manjšino potreben in od njega imamo pravico. Včasih pa se sprašujem, kako bi ta zakon učinkoval v prostoru, ki je do manjšine sovražno razpoložen. Ugovor, da je prav to vprašanje bilo argument, ki so ga uporabljali politiki, ki so bili proti sprejetju zakona, je morda preenostaven. Njihov poglobitveni greh ni bil toliko v tem, da zakona niso sprejeli, temveč ta, da so se na vse kriplje trudili netiti nestrpnost.

Italijanski tržaški vodilni sloji so po drugi svetovni vojni načrtno gojili narodno nestrpnost. Tako italijansko kot slovensko zgodovino pisje je v zakladnici preteklosti lahko najdevalo razloge za nacionalne spopade. Ni heretično vprašati, ali je bil od slovenskega in italijanskega preporeda dalje nacionalni konflikt utemeljen. Skratka, je res, da se italijanski buržoaziji v Trstu ni bilo treba nikoli bati Slovencev, ali je res nasprotno, da so bili nekateri njeni strahovi vendarle upravičeni? Kakšni so bili interesi za časa avstrijskega imperija? Je bilo slovensko zaledje za italijansko tržaško politiko res nenevarno? Ker nisem zgodovinar, ne bom dajal odgovorov. Ponovim lahko le aksiom starogrških filozofov, ki pravi, da iz ničesar ne nastane nič.

Po drugi svetovni vojni Slovenci v Trstu niso pomenili nobene nevarnosti. O tem ni dvoma. Politično in gospodarsko nismo nikogar ogrožali, saj smo sami komaj živeli. Bili smo brez vsakega vpliva na svetovne politične strategije, navezanost večine Slovencev na Jugoslavijo pa je bila v prvi vrsti čustvena in za večino nenevarna. Koga so lahko ogrožale kulturne in gospodarske izmenjave? Teza o ogroženosti italijanske večine je naravnost smešna, vendar je tržaški vodilni sloj spretno izkoriščal atavistične strahove in krhkost tržaške identitete, ki je po vojni vplivala na politiko celotne dežele Furlanije-Juljske krajine.

Razširjanje te teze je bil dober paravan, s katerim so krajevni liderji prikrižali svojo dejansko nesposobnost, da bi v Trstu zaustavili gospodarsko in kulturno recesijo. Mirnodobna politika pretečega spopada je potrjevala in osmišljala eksistenco določene večinske elite. Sklicevanje na poslednjo mejo italijanstva je bil dober adut v odnosu do Rima, ki ga, paradoksalno, tržaški politiki niso ljubili, v imenu obmejne nevarnosti pa so od njega izsilili marsikatero koncesijo. Že samo zahtevo slovenske manjšine po zaščitnem zakonu so italijanski politiki prikazovali kot grožnjo in iskanje "nezaslišanih" privilegijev, ki bi oškodovali večino.

Zagovorniki plemenite tolerance in dialoga v bistvu niso imeli v rokah sredstva, s katerim bi lahko razkrinkali laži. Mislim na njene italijanske zagovornike, saj v Trstu in v vsej deželi redkokateri Italijan razume slovensko besedo in se le malokdo potruži, kot se je tržaški škof. Italijanska množična občila, znanstvena in pedagoška središča, da ne govorim o političnih vzvodih oblasti, so bili pretežno v rokah malo tolerantne italijanske večine in to je v takšnih razmerah poglavitno.

Danes pihajo vetrovi odjuge: bodo zrasli v očiščujočo burjo ali bodo še enkrat zamrli? Najpametneje je trezno upati.

Ace Mermolja, novinar, publicist in pesnik.

OPOMBE

¹ Karel Šiškovič (1927-1982) je bil najprej časnikar. Doštudiral je na fakulteti za politične vede v Padovi. Bil je deželni poslanec KPI Furlanije-Juljske krajine. Konec šestdesetih let se je razšel s KPI. Dolgo let se je v okviru SKGZ ukvarjal z vprašanji slovenskega zaščitnega zakona. Ustanovil je Slovenski raziskovalni inštitut v Trstu, Gorici in Čedadu.